

Zsigmond Király Főiskola
Nemzetközi és Politikai Tanulmányok Intézete

Globalizáció és dekonstrukció a nemzeti identitásban

Konzulens tanár:
Dr. Koller Boglárka
Főiskolai docens

Készítette:
Földi Tamás
FOTOAAZ.ZSKF
Nemzetközi Tanulmányok

Budapest
2009

Zsigmond Király Főiskola

Az 5/2006. számú Rectori Utasítás 3. sz. melléklete

OM azonosító: FI83995

NYILATKOZAT A SZAKDOLGOZATRÓL

Alulírott,

név: Földi Tamás,
születési hely, idő: Budapest, 1980 július 23.,
lakcím: 2038 Sósút, Géza utca 10,
szak: Nemzetközi Tanulmányok, tagozat: levelező,
EHA-kód: FOTOAAZ.ZSKF,

a jelen Nyilatkozat aláírásával kijelentem az alábbiakat:

1. Az általam elkészített „**Globalizáció és dekonstrukció a nemzeti identitásban**” című szakdolgozat önálló munkám eredménye, más szerzői jogát nem sérti, a dolgozat elkészítése során betartottam az idézésre és a forrás megjelölésére vonatkozó előírásokat, a dolgozat vagy egyes részei a fentiek kivételével korábban sehol nem kerültek semmilyen megjelenési formában publikálásra.
2. Ellenérték kikötése nélkül, nevem és szerzői minőségem feltüntetése mellett hozzájárulok ahhoz, hogy a Zsigmond Király Főiskola szakdolgozatom egészét vagy annak önállóan közölhető részét, magyar v. idegen nyelvű absztraktját oktatás és tudományos kutatás céljából, azaz nem üzletszerű felhasználás keretében, az eredeti tartalommal egyező vagy szerkesztett, nyomtatott, illetve számítógépes formátumban szabadon felhasználja, oktatói, tudományos kutatói és hallgatói részére hozzáférhetővé tegye, ideértve az interneten vagy intraneten történő közzététel lehetőségét.
3. Abban az esetben, ha a Tanulmányi és Vizsgaszabályzatban meghatározott határidőig leadott és a Főiskola által elfogadott titkosítási kérelemmel rendelkezem, és az elfogadott kérelmet bekötöttem a szakdolgozatba, jelen nyilatkozat 2. pontja helyett a következő szöveg értendő: Tudomásul veszem és elfogadom a Zsigmond Király Főiskola Szabályzatainak és hirdetményeinek a szakdolgozat titkosítására vonatkozó rendelkezéseit.

Budapest, 2009. november hó 14. nap

---

hallgató aláírása

TARTALOMJEGYZÉK

1.	Bevezetés	2
2.	A konstruktivizmus időszaka	4
2.1.	Alapfogalmak	4
2.2.	Nemzetépítő mozgalmak	8
2.3.	Nemzetépítés napjainkban	9
3.	A nemzetépítés eszközei	10
3.1.	Közoktatás	10
3.2.	Nyelv	13
3.3.	Szimbólumok	14
3.4.	Média	15
4.	Az új kulturális forradalom	18
4.1.	Globális szabadkapitalizmus - a hatalom redisztribúciója	18
4.2.	Nemzetek feletti vállalatok	20
4.3.	Globális uniformizálás	21
4.4.	Vállalati kultúra	23
4.5.	Internet	25
5.	Az identitás jövője	29
5.1.	Nacionalizmus ma és holnap	29
5.2.	A nemzetkultúrák bukása	30
	Irodalomjegyzék	32

1. Fejezet

Bevezetés

A harmadik évezred globalizációtól terhes világában a nemzetállamok szerepe jelentősen csökken. Az információáramlás ma már nem korlátozható mesterséges határok közé: az Internetet, az írott és elektronikus média tartalmát már nem a különböző országok elitjei, hanem a nemzetektől független multinacionális cégek vagy közösségek alakítják. Ebben a változásokkal átítatott időszakban érdemes továbbgondolnunk a nemzeti identitás szerepét és jövőjét.

Dolgozatomban a nemzetteremtő mozgalmak eszközeit próbálom elhelyezni a konstruktivista tézisek fő kontextusaiban, párhuzamba állítva azon tényezőkkel, melyek egyértelműen a nemzetsematikus gondolkodás lebontására törekednek. A közoktatás, nyelv, gazdasági élet, fogyasztói és szubkultúrák elemzését hívom segítségül annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy érdekében áll-e a hatalom tényleges birtokosainak a nacionalizmus fenntartása. Tézisem szerint az egyén legfőbb kollektív identitásának - a nemzeti hovatartozásnak - kialakítása alapvetően csak a nemzetállamok érdeke, amely érdek a globalizációs folyamatok erősödésével már nem érvényesíthető.

Munkám első felében a globalizált társadalom egyes aktorainak céljait kívánom megfejteni szociológiai elemzések, konkrét példák és fiktív esettanulmányok tükrében. Ehhez az identitáskutatás konstruktivista iskolájának téziseire, valamint a jelenlegi nemzetállamokkal kapcsolatos tudásanyagra támaszkodom. Az ellenpólus vizsgálatakor főleg a Fortune 500 vállalatokra, valamint a hozzájuk kapcsolható céges, fogyasztói és szubkultúrák működésére, ezek nemzeti identitásra, érzelmekre kifejtett hatására koncentrálok.

A második részben a folyamatok középtávú hatásait, egy lehetséges jövőképet pró-

bálok felvázolni a jelenlegi trendek egyfajta folytatásaként. Számos felmerülő kérdés megválaszolására teszek kísérletet: „Elpusztítható vajon a nacionalizmus?”, „A nemzeti identitás mesterséges leépítésről vagy elgyengüléséről van szó?”, „Kell küzdenünk a nemzeti kultúráért?”. Bár egyértelmű válasszal nem szolgálhatok, mégis remélem munkámmal az olvasó közelebb kerül saját és az azt követő generációk énképének megértéséhez.

2. Fejezet

A konstruktivizmus időszaka

2.1. Alapfogalmak

Miért van az, hogy az országhatáron állva az országunkhoz közelebb eső helyekkel, falvakkal és emberekkel szemben erősebb kötődést, szolidaritást érzünk, mint az „idegen” ország irányába, még ha a távolság a vizsgált entitásoktól megegyezik? Miért drukkolunk hazánk sportolóinak, holott nem is ismerjük őket személyesen? Miért érezzük magunkénak nemzetünk természeti kincseit, és miért érezzük másokénak a határ mögötti, mesterséges demarkációs vonallal elválasztottakat? Miért áldozzák fel életüket milliók nemzetükért? Bármilyen válasz is érkezik, ha őszintén belegondolunk, a hazaszeret és nacionalizmus alapvetően érzelmi projekció, amely ellehetetleníti a logikus gondolkodás és érvelés útján történő megértését. De pontosan mi is a nacionalizmus, honnan fakad, mióta él bennünk és meddig kell vele együtt élnünk?

Már a nemzet, mint fogalom jelentésének magyarázata sem egyszerű: minden identitást vizsgáló társadalomtudományi iskola más-más aspektusból, más-más logikai és érzelmi projekciók mentén próbálja definiálni a nemzetet, mint közösségi entitást. A XIX. század klasszikus francia filozófusa, Ernest Renan a következőképpen értelmezi a nemzet fogalmát: "A nemzet lélek, szellemi alapelv. Ezt a lelket, ezt a szellemi princípiumot két dolog alkotja, mely azonban voltaképpen egy. Az első a múltban gyökerezik, a másik a jelenben. Az egyik: emlékek gazdag örökségének közös birtoklása, a másik: a jelenlegi megegyezés, vágy arra, hogy közösen éljünk, annak szándéka, hogy a továbbiakban is kamatoztassuk az osztatlanul kapott örökséget"¹. Érdeemes továbbá

---

¹Ernest Renan, *Mi a nemzet?* In: Koller Boglárka, *Nemzet, identitás és politika Európában*. L'Harmattan - Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006. 19 p.

megjegyezni, hogy Renan is felismerte, hogy a nemzetek születése adott korszakhoz kötött (lévén az ókori birodalmakra nem volt jellemző ez a fajta nemzetiségtudat), és időben korlátos: „A nemzetek nem örökkévalók: volt kezdetük és *végük* is lesz. Vélhetően az európai konföderáció lép majd a helyükbe, csak hogy ez a törvény nem annak a századnak a törvénye, amelyben élünk.”² Renan látta előre az integrációs törekvések eurólokális térnyerésének folyamatát, még ha ez a folyamat napjainkban megtorpanni is látszik. Edmund Burke is hasonlóképpen vélekedik a nemzetről (definíciónak még ezt sem nevezném): „a nemzet az élők, holtak és a még meg nem születettek szövetsége, azaz a nemzet nem egyszerűen racionális kalkulációk révén összetartott közösség”³.

Szakdolgozatomban azonban szükséges egy ennél egzaktabb fogalom használata, így Benedict Anderson nemzetdefinícióját hívom segítségül: „Elképzelt politikai közösség, melynek határait és szuverenitását egyaránt veleszületettnek képzelik el.”⁴ Anderson megfogalmazásában minden szó hangsúlyos: *elképzelt*, hiszen még a legkisebb nemzetek tagjai sem ismerik, ismerhetik egymást személyesen, sőt, még csak egymás létezéséről sem tudnak. Mégis bennük van az egymás iránti szolidaritás, az egy közösséghez való tartozás hamis képe. *Behatárolt*, mivel mind területileg, mind a közösség létszámában limitáltak a törekvések. Egyetlen nemzet sem akar homogén, totális világnemzet lenni, a nacionalizmus „*Mi*”-je értelmét vesztené a „*Ti*” nélkül. *Szuverén*, mivel a nemzetépítés a francia forradalom kirobbanásának árnyékában, az *ancient regime*-k bukása után a politikai és vallási pluralizmus korszakában kezdődött. Az isteni elrendeltetés elvének, a hierarchikus és dinasztikus birodalmaknak a legitimitása megroppant, a nemzetek számára egyedül a szuverén állam jelenthette a járható utat. Végezetül közösség, mivel a nemzeten belüli vertikális ellentétektől függetlenül a nemzetet tagjai horizontális bajtársiasságként, testvériességgént fogják fel.⁵

A nemzethez hasonlóan, a nacionalizmusnak, mint *fogalomnak* a meghatározása is feletébb nehézkes⁶. Anthony D. Smith nézetei szerint a nacionalizmus terminust négy fő értelemben használhatjuk: „egyrészt, mint a nemzetek kialakulásának általá-

²*ibid.*

³Edmund Burke, *Tőprengések a francia forradalomról*, Atlantisz, Budapest, 1990

⁴Benedict Anderson, *Elképzelt közösségek*, L'Harmattan - Atelier, Budapest, 2006, 20 p.

⁵*ibid.*, 22 p.

⁶Koller Boglárka, *Nemzet, identitás és politika Európában*, L'Harmattan - Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006, vö: 13 p.

nos folyamatát, melyet néha „*nemzetalkotásnak*” neveznek (a kifejezés azonban gyakran magában foglalja az államalkotás folyamatait is); másrészt, mint *nemzeti érzést* vagy a nemzethez tartozás érzését, attitűdjét vagy tudatát, és annak jólétére, erejére és biztonságára törekvést; harmadrészt, mint a nemzeti státus elérését vagy fenntartását (annak minden velejárójával) politikai célként maga elé tűző *mozgalmat*, beleértve az e cél elérésére szánt egy vagy több szervezetet és tevékenységet; és végül negyedikként, mint tant, vagy tágabb értelemben vett *ideológiát*, mely érdeklődése középpontjába a nemzetet helyezi, s amely annak autonómiáját, egységét és identitástudatának megteremtését tűzi ki célként. Ezen kívül néhány szerző különbséget tesz „politikai” és „kulturális” nacionalizmus között. Az első a figyelmét a nemzet függetlenségének és szuverenitásának, a második pedig a nemzeti identitásnak és kultúrájának létrejöttére és fenntartására irányítja⁷. Dolgozatomban a fenti smith-i csoportosításból kiindulva azonban Koller Boglárka megfogalmazását használom, mely szerint a "nacionalizmus mindazon cselekedetek összessége, amelyeket az emberi populáció, illetve a népesség egy része [...] a nemzethez való tartozás kifejeződéseként gyakorol"⁸. Ezt kiegészíteném a nacionalizmus szó szűkebb, pejoratív jelentésű értelmezésével, amely kapcsán Dénes Iván Zoltán így fogalmaz: „a nacionalizmus a szó [...] a saját közösség mások felettségét, kirekesztést, a másokkal szembeni agressziót, a szabadságellenes közösséget, a közösség ügyét a szabadság ügyével szembeállítva jelöli”⁹. Dénes szerint a szó eszerinti értelmezése gyakran elnyomja a nacionalizmus fogalom többi jelentését.

A különböző nacionalizmuselméletek, iskolák közötti legfontosabb eltérések a modern nemzet kialakulásának körülményei, illetve a nemzet építés előtti, azt megelőző entitásoknak tulajdonított szerep eltérő értékeléséből fakadnak. „A fentiek alapján, erősen sarkítva a nacionalizmuskutatás teoretikusai „modernistákra” és - Kántor Zoltán terminusát alkalmazva - „etnoszimbolistákra” oszthatók fel”¹⁰ (Koller azonban ugyan-ezen töréspont alapján az etnoszimbolisták helyett egy tágabb irányzatot, az Eszenci-

⁷Smith, Anthony D., *A nacionalizmus* In: Lajtai L. László, *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777-1848*. Iskolakultúra, Pécs, 2004., 10 p.

⁸Koller, *Nemzet, identitás és politika Európában* cit., 14 p.

⁹Dénes Iván Zoltán, „Liberalizmus és nacionalizmus”, *Beszélő*, 11. Évfolyam(2. szám):<http://beszelo.c3.hu/cikkek/liberalizmus-es-nacionalizmus>, Február 2006, letöltés ideje: 2009 November 14.

¹⁰Lajtai L. László, *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777-1848*, Iskolakultúra, Pécs, 2004, 13 p.

alizmust jelöli meg¹¹).

A két tábor közül a modernisták támogatottsága nagyobb, azaz azoké, akik a nemzetet a modern korban konstruált, „elképzelt” közösségnek fogják fel. Ernest Geller következőképpen foglalja össze saját, modernista felfogású nacionalizmus definícióját: „a nacionalizmus nem a nemzetek öntudatra ébredése, hanem nemzeteket alakít ki ott, ahol azok nem léteznek”¹². Eric J. Hobsbawm is hasonlóképpen vélekedik: „A nacionalizmus megelőzi a nemzetek létrejöttét. A nemzetek nem teremtenek államokat és nacionalizmusokat: a folyamat fordítva zajlik le”¹³.

A szintén konstruktivista Anderson szerint a nemzetépítési folyamatok kiváltó okai egyrészt a szakrális világban és dinasztikus birodalmak legitimitásában vetett hit megrendülésében, a szakrális nyelvek pozícióvesztésében (Luther féle reformáció és anyanyelvi bibliák), a földrajzi felfedezésekkel kapcsolatos kulturális és etnikai látásmód kitágulásában, a világi tudományok fejlődésében, valamint egy alapvetően új időfelfogásban, a „homogén, üres idő”¹⁴ gondolatának megjelenésében keresendő¹⁵.

Fontos kiemelni a halhatatlanság koncepcióját egyrészt a nacionalizmus elterjedésének, másrészt a nemzethez, mint elképzelt közösséghez való irreális kötődésnek a megértéséhez. Az emberiséget a vallások elsődlegesen a halál utáni túlvilág demisztifikációjával tudták mobilizálni, a vallási erkölcsök alapja is többnyire az életben elkövetett bűnök és a halál utáni „élet” relációjában gyökeredzett. A vallásoktól való elfordulás, a szekularizáció, a tudomány, mint vallás megjelenése azonban zavart keltett a fatalitás megértésében és elfogadásában. A vallások által nyújtott halhatatlanság mellett a társadalomnak újabb, a halál elfogadását elősegítő koncepciókra, látens magyarázatokra volt szüksége. Ezt az űrt töltötte be a nacionalizmus, ahol az egyén halála - esetleg hősi önfeláldozása - nem zavarja meg a kontinuitást, a nemzet mindenképpen tovább él, az egyén értékei, hagyományai, szimbólumai és nyelve fennmaradnak¹⁶. Ez indokolja, hogy miért hajlandóak a társadalom egyes tagjai olyan szélsőséges, az alapvető,

¹¹Koller, *Nemzet, identitás és politika Európában* cit., 22 p.

¹²Ernest Geller, *Thought and Change* In: Lajtai, *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777-1848* cit., 14 p.

¹³Eric J. Hobsbawm, *A nacionalizmus kétszáz éve*, Maecenas, Budapest, 1997, 18 p.

¹⁴Anderson, *Elképzelt közösségek* cit., 34 p.

¹⁵Lajtai, *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777-1848* cit., vö: 18 p.

¹⁶Koller, *Nemzet, identitás és politika Európában* cit., vö: 23 p.

civilizált emberi értékektől idegen aktusokra, mint például más ember meggyilkolása vagy saját maguk feláldozása - vagyis háborúk vívására¹⁷.

Végezetül Schöplin György nacionalizmusról formált gondolatait idézem: „A nacionalizmus a modern nemzet támaszát jelentő legitimációs doktrínaként nyeri el alapvető jelentőségét. A nemzet pedig a modernitás legfontosabb politikai tere, amely nélkül a demokrácia és az állampolgárság fogalmait nehéz elképzelni”¹⁸. Schöplin szerint a nacionalizmus fő ígérete, hogy a „szabadság és egyenjogúság ígéretét hordozza”¹⁹, tehát a hatalom egyfajta redisztribúciója, amelyben minden állampolgár testvériesen osztozhat. Véleményem szerint a megállapítás igaz lehet a nemzetek kialakulásának időszakára, a nemzet és nacionalizmus valamint a demokrácia összefonódása nem szükségszerű. Jó példa erre az Európai Unió, amelynek demokratikus intézményei csak áttételesen épülnek nacionalista pillérekre.

2.2. Nemzetépítő mozgalmak

Hogy jobban értsük a nemzetépítés anatómiáját és eszközrendszerét, célszerű egy konkrét példán, esettanulmányon keresztül megvizsgálni a konstrukció egyes elemeit. Az Egyesült Királyság 1707-es megalakulásakor még nem beszélhettünk közös brit identitásról, a skót, wales-i és angol azonosságtudat még markánsan elkülönültek egymástól²⁰. Azonban a társadalmi rend legitimizálásához és a tömegek jobb mozgósíthatóságához elengedhetetlen volt a koherens brit identitás megteremtése. A XIX. századi liberálisabb kormányzás idején, a közoktatás elterjedésével megindult az újabb generációk agresszív, asszimilatív manipulációja. „A walesi gyermekeknek például, ha egyáltalán meg mertek szólalni walesiül, walesi feliratos szégyentáblát kellett a nyakukba akasztaniuk. Minden „brit” köteles volt lojalitást tanúsítani az új brit nemzeti szimbólumok iránt: helyes angolsággal beszélni, vigyázzállásban énekelni az „Isten, óvd meg nemes királyunkat” kezdetű himnusz, s tisztelni az 1801-től létező brit nemzeti lobogónak, az Union Jacknek”²¹. Ez a markáns és *tudatos* nemzetépítés sikeresen integrálta - az

¹⁷A magyar nemzetépítésben megjelenő „nemzethalál” is a folytonosság megtörésének rémképével manipulált, ezzel indukálva a szélsőséges cselekedetek iránti hajlandóságot

¹⁸Schöplfin György, *A Modern nemzet*, Attraktor, Máriabesenyő - Gödöllő, 2003, 11 p.

¹⁹*ibid.*

²⁰Koller, *Nemzet, identitás és politika Európában* cit., 108 p.

²¹Norman Davies, *Európa története* In: Koller, *Nemzet, identitás és politika Európában* cit., 109 p.

angol kivételével egyébként teljes mértékben elnyomott - alnemzeteket, megteremtve a közös brit identitást.

Bár a különböző nemzetek nemzetépítési mozgalmainak eszköztára eltér egymástól, a legtöbb esetben azonban a fentiekhez hasonló módszerekkel zajlik. Eszerint a nemzetépítés főbb csatornáit a közoktatás, köznyelv, intézmények és szimbólumok. Dolgozatom későbbi részeiben ezek mint kiemelt elemzési szempontok fognak megjelenni.

2.3. *Nemzetépítés napjainkban*

A nemzetépítés napjainkban is létező, szembetűnő jelenség. Legyen szó akár új nemzetállamok születéséről (lásd Koszovó), vagy a jelenlegi nemzetállami struktúrák elmélyítését szolgáló intézkedésekről. Világviszonylatban elmondható, hogy a közoktatásban még mindig túl hangsúlyos a nemzeti történelem oktatása, erősen manipulatív a közszolgálati média, valamint nehezen megkerülhetők a szimbólumok és intézmények. Ilyen intenzitású kondicionálás tükrében nem meglepő, ha az emberek tudatába beépül a nacionalitás, és mint saját gondolat, saját ideológia manifesztálódik.

Érdemes még két újabb, jelenkorra kiemelten releváns nemzetépítési stratégiákban megjelenő hatást megnevezni. Az első a terrorizmus, amely már nem csak a nemzetre, hanem az egyénre is veszélyes tényezőként jelenik meg a politikában. Az ettől a veszélytől való félelem képes volt a nacionalizmussal karöltve újabb háborúk kirobbantására, illetve a politikai, nemzeti és demokratikus gondolkodás megreformálására. A második a 2008-as világválság, és az arra megoldást nyújtó „nemzeti önellátás”, amely szintén a képzelte közösség tagjai közötti bajtársiasságra épít. Sajnos ez a fajta lokálpatriotizmus ellentmond a nemzetközi integrációs törekvéseknek (legyen szó akár az EU-ról, akár az ASEAN-ről), veszélyezteti azok legitimitását, csökkenti a beléjük vetett bizalmat. A fenti esetekben egyértelműen látszanak a nemzetépítő mozgalmak káros, erodáló hatásai.

3. Fejezet

A nemzetépítés eszközei

3.1. Közoktatás

A közoktatásban zajló folyamatokat két aspektusból érdemes vizsgálni. Az első a nemzeti és egyetemes történelem, valamint az irodalom oktatásának problematikája, a tudásanyagban rejlő manipulatív tartalmak megértése. A második elemzési szál az oktatás nyelve és a versenyképesség közötti kapcsolat feltárása.

A történelemtudomány és a nacionalizmus kölcsönhatásáról számos tudományos diskurzus és elmélet született, főképp az elmúlt három évtizedben. Vajon mi a célja a nemzeti történelem írásának és oktatásának? Michael Foucault, francia filozófus-történész a következő megállapítást teszi a kérdéssel kapcsolatban: „a historiográfia szintén egyike azoknak a diskurzusoknak, melyek jelenbeli *társadalmi érdekeket*, mentális elvárásokat és persze akut hatalmi szükségleteket (intézményi legitimációt) szolgálnak ki.”¹ Ez a legitimáció a nemzeti történelemnek a múltban gyökeredző folytonosságából, teljeségéből fakad, amely a vallások az univerzumot értelmező szentírásaihoz hasonlóan koherens, konzisztens képet festenek a világról, az abban élő egyének soráról. Szentek és vallási személyek helyett azonban tudósok és történészek teremtik meg a múlttal kapcsolatos kérdésekre a válaszokat². Anthony D. Smith erről így fogalmaz: „Vonzereje [ti. a professzionális történetírásé] pontosan ama képességéből fakad, hogy az univerzumot éppúgy egy (nyilvánvalóan) általános képbe foglalja, mint a régi vallásos világképek, anélkül, hogy ehhez segítségül hívna egy külső teremtő elvet;

---

¹Michel Foucault, *A diskurzus rendje* In: Lajtai, *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777-1848* cit., 22 p.

²Eric Hobsbawm, *Tömeges hagyományteremtés* In: *ibid.*, vö: 24 p.

ugyanakkor egybeolvasztja a múltat (a hagyományt), a jelent (az ést) és a jövőt (a tökéletesbülést).³

A nemzetünk sorsának *egyedülállósága* szintén fontos jelentőséggel bír. Smith szerint ez az egyediség nem véletlen, hanem a történetírók tudatos kreálmányai: „A filológusok mellett a történészek voltak saját ambiciózus nemzetük értelmi szerzői és a nemzet tulajdonságainak meghatározói.”⁴ Ezen kitalációk fő célja az érzelmi kötődés megteremtése, egyfajta valláshoz hasonló, kollektív identitásképző attitűd megteremtése, melynek programozása és átadása az iskolarendszerekre hárult. Klasszikus példa erre a francia Harmadik Köztársaság oktatási programja, amellyel a vidéken élő parasztokat manipulálták. Eric Hobsbawm így fogalmaz: „az újdonsült köztársasági hatalom egyik fő törekvése az egyház világi megfelelőjének kifejlesztése volt az elemi oktatás formájában, amit átírtak forradalmi és köztársasági elvekkel és tartalommal, és amit a papság – vagy szegénységük miatt inkább a szerzetesek – világi megfelelői, az instituteur-ök, tanítók irányítottak.”⁵ A cél itt sem elsősorban a francia parasztok civilizálása, hanem az aktuális politikai elit érdekei, vagyis a republikanizmus elmélyítése volt. A később született nemzeteknél is megfigyelhető a történelemoktatás öntudatra ébredése, elég egymás mellé rakni néhány XX. század közepéről származó európai történelemkönyvet, és összehasonlítani azok egy adott nemzetre releváns tartalmát⁶.

A fentiek alapján bátran kijelenthetjük, hogy a múlt nemzetépítő mozgalmái nagyban támaszkodtak a közoktatásra. De nem csak közvetlenül a történelemkönyvek sugallta nemzeti önértéket és az irodalmi szöveggyűjtemények gondosan szerkesztett műveiből áradó hazaszeretet voltak képesek az iskolák a még befolyásolható gyermekek agyába beprogramozni. Elég csak belegondolni a „Hitvallás” - ismertebb nevén magyar *hiszekegy* - irredenta vers első szakaszának kötelező mantrázásába az elemi iskolákban⁷. Az ilyen, és ehhez hasonló gondolatformáló cselekedetek nem tűnnek el tudatunkból, beépülnek személyiségünkbe.

³Anthony D. Smith: *A nacionalizmus és a történészek* In: *ibid.*, 24 p.

⁴Anthony D. Smith, „A nacionalizmus és a történészek”, *Regio*, pp. 5–34, 2000, 5 p.

⁵Eric Hobsbawm, *Tömeges hagyományteremtés* In: Lajtai, *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777-1848* cit., 24 p.

⁶Ez az összehasonlítás még ma is érdekes lehet egy román, szlovák és magyar történelemkönyv viszonyában

⁷„Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában: /Hiszek egy isteni örök igazságban, /Hiszek Magyarország feltámadásában.” - itt is jól megfigyelhető a nacionalizmus valláshoz hasonló eszközkészlete

A következő - a közoktatással kapcsolatban vizsgálandó - témakör az anyanyelvi és a nem-anyanyelvi iskolarendszerek összehasonlítása. Bár több forrás is utal arra, hogy nézeteik szerint a tanuló számára a nem anyanyelvi oktatás „számos negatív következménnyel járhat: alacsonyabb teljesítményt nyújt, rossz jegyeket szerez, kevésbé érzi magát sikeresnek, nem tud teljesen beilleszkedni a közösségbe, emiatt szorong, visszahúzódóbb lesz, esetleg agresszíven viselkedik”⁸. A nyelvi akadályokból fakadó asszimilációs problémák akár logikusnak is tűnhetnek, mivel a diákok a tanulmányaik és a közösségbe való beilleszkedés helyett az új nyelv tanulásával vannak elfoglalva. Azonban a számokkal is mérhető tények ennek valamelyest ellentmondanak. Jó példa erre a Föld egyik legkisebb területű országa: Szingapúr. Azt mindenképpen érdemes már az elején leszögezni, hogy Szingapúr rendelkezik a világ legeredményesebb közoktatási rendszerével. A különböző oktatásieredményesség-kutatások minden esetben az mutatták, hogy a városállam lakói a legkiválóbbak között vannak - több mutatóban az első helyen -, továbbá a *Times* magazin a „világ intellektuális képzésében legsikeresebb nemzete”-ként illette⁹. Az országban több évtizedre visszanyúló hagyományai vannak a nem anyanyelvi oktatásnak, habár az 1920-as években ez még csak a központosított tamil és mandarin nyelvet jelentette szemben az indiai és kínai kolóniák szerteágazó dialektusban beszélt nyelveivel. A környező országokból beáramló közösségek már a huszadik század elején úgy határoztak, „hogy a népcsoportukon belüli egység megszilárdítása érdekében önként lemondanak az anyanyelven zajló iskolázásról”¹⁰. Az egységesített nemzeti nyelvek több mint negyven évvel később, a 1960-as évek közepétől cserélődtek fel a napjainkig használt, angol dominanciájú oktatási két-nyelvűsége¹¹. A gyakorlatban az angol lett az oktatás első nyelve, míg a tamil vagy mandarin a második (de mint korábban rámutattam, ezek éppúgy nem valódi anyanyelvei legtöbb diáknak, mint az angol)¹². Harmadik nyelvként felvehető egy valóban idegen nyelv, mint spanyol, japán vagy francia. Azt mindenképpen kijelenthetjük, hogy

---

⁸Deák Katalin, *Gondolatok az anyanyelvi oktatásról*, 2005, 2 p.

⁹Gordon Győri János, *Az oktatás világa Kelet- és Délkelet-Ázsiában*, Gondolat, Budapest, 2006, vö: 135 p.

¹⁰*ibid.*, 128 p.

¹¹Érdekes tény, hogy Szingapúr sikeresen ellenállt az angol oktatási nyelv ellen, amíg brit és/vagy maláj fennhatóság alá tartozott. A függetlenség elnyerése után azonban mégis az angol nyelvet választotta.

¹²*ibid.*, vö: 131 p.

ilyen erős multikulturalizmus egyik országra sem jellemző, mégis, az európai feltételezésekkel szemben ez mégsem jelenik meg hátráltató tényezőként az oktatásban, akár az egyén, akár a társadalom perspektívájából szemléljük.

Az angol nyelv bevezetésének okai között szerepelt a „homo Sinapurianis” megkonstruálása, egy indiaitól, malájtól, kínaitól megkülönböztethető nemzet létrehozása.¹³ Azonban a szingapúri identitás megteremtése félresikerült: az angolul anyanyelvi szinten beszélő szingapúriak legalább annyira patrióták, mint amennyire kozmopoliták. A tudatos nemzetépítés mellett az állam prosperitásának fokozása is a célok között szerepelt. Ennyi év távlatából azonban kijelenthető, hogy ezt kiválóan teljesítette: a globalizált, konfuciánus hagyományokkal rendelkező ország lett Délkelet-Ázsia gazdasági és kereskedelmi gócpontja, a kontinens legmagasabb egy főre jutó GDP-jével¹⁴.

3.2. Nyelv

Az előző fejezetből kétségtől kikövetkeztethető, hogy mi történik egy nemzettel, ha lemond anyanyelvéről a közoktatásban. De milyen kapcsolatai lehetnek ezentúl a nyelveknek és a nemzetépítő mozgalmaknak?

Anderson szerint a közös nyelv az elképzelt közösségekhez való tartozás gyakorlati aktusa¹⁵, így az egyik legfontosabb, a mesterséges és tudatos nemzetépítéshez szükséges építőelem. Jó példa erre a XIX. századi szlovák nemzetépítés, amely mind a cseh, mind a magyar, mind az osztrák nemzetektől elhatárolódni kívánt. Dušan Kováč - a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatója - a középszlovák nyelvjárás 1843-as, irodalmi nyelvként való kodifikálását amellelt, hogy rendkívül fontos politikai lépésnek tartja, még azt a meghatározó fordulatot is látja, amelynek nyomán a szlovákok nyelvileg és irodalmilag megalapozták önálló nemzeti létüket. Ezt a cseh történetírás és történelmi tudat is a szlovákok elkülönüléseként értelmezi. Ezzel összecseng az 1945-ig uralkodó cseh nézet, mely szerint a szlovák nem külön nyelv, hanem a csehnek csupán egy dialektusa.¹⁶

Érdemes megjegyeznünk a Said Edward, amerikai filozófus megállapítását, mely

---

¹³ *ibid.*

¹⁴ CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html>, *The world factbook*, 2008, Letöltés ideje: 2009 November 14.

¹⁵ Koller, *Nemzet, identitás és politika Európában* cit., 37 p.

¹⁶ Hamberger Judit, „Csehek és szlovákok viszonya a történelemben”, *Klió*, 1998/2:44 p., 7. évfolyam

szerint: „a nyelv egyre kevésbé a külső hatalom és az emberi beszélő közötti kontinuitást, mint inkább a nyelv használói által létrehozott és megvalósított belső mezőt jelentette”¹⁷. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy mind a nemzetépítés folyamatában, mind a nyelv alkalmazóihoz - mint elképzelt közösséghez - történő kapcsolódáshoz fontos a közös, más nemzetekétől megkülönböztethető anyanyelv ismerete.

Ha a fentieket tudomásul véve szemléljük azt a tényt, hogy a világon jelenleg ismert hatezer élő nyelv legalább felét súlyos veszély fenyegeti¹⁸, akkor érdekes következtetéseket vonhatunk le a távolabbi jövőre nézve¹⁹. A diverzitás csökkenésével az új nemzetépítési mozgalmak száma visszaeshet, sikerességük esélyei csökkenhetnek. Ezt kiegészítendő, az Internet - és egyéb médiumokból - áradó anglicizmus, illetve más, a nyelveket közös irányba torzító hatás (legyen szó akár a közoktatás nyelvének angolra vagy franciára cserélésére) mind-mind egy közös, hibrid nyelv felé konvergál.

Anderson szerint elképzelhetetlen, hogy a bábeli torony ledőlése előtti állapot - egy közös, mindenki számára érthető nyelv - maradjon fent csupán²⁰, azonban a nyelvek eltűnésével, devalválódásával, a közös szavak és kifejezések elterjedésével, valamint ezek nemzeti identitásra gyakorolt hatásával mindenképpen számolnunk kell az elkövetkező évtizedekben.

3.3. Szimbólumok

A konstruktivista identitáselméletek - legyen szó akár Hobsbawn vagy Anderson nézeteiről - egyik alappillére a szimbólumokba vetett kollektív hit, bizalom. Mindenki számára ismerős nemzeti azonosulást megtestesítő, hordozó jelképek az amerikai szabadságszobor, a „Le Marseillaise” vagy a Nagy-Magyarország térkép. Azonban a világban általánosan ismert szimbólumok nem a fentiekhez hasonló, nemzeti vagy területiális jelképek közül kerülnek ki. „Több ember ismeri föl a McDonald’s arany logóját, mint Krisztus keresztjét” - derül ki egy kilencvenes évekből²¹. A kutatás

¹⁷Edward Said, *Orientalizmus*, Európa, Budapest, 2000

¹⁸Steve Sutherland, *Alarm raised on the world’s disappearing languages*, Independent, 2003

¹⁹A legutóbbi ötszáz esztendőben a nyelvek 4,5 százaléka halt ki, ami évente legalább tíz beszélt nyelvet jelent - Jessica Williams. *Merre tart a világ?* HVG Könyvek, 2004.

²⁰Anderson, *Elképzelt közösségek* cit., 66-77 p.

²¹A felmérést a Sponsorship Research International végezte Nagy-Britanniában, Németországban, az Egyesült Államokban, Indiában, Japánban és Ausztráliában. „A Sign of the Times as Big Mac Becomes an Arch Rival of the Cross”, Daily Mail, 1995. július 20.

eredménye egyértelmű: az előző évszázadok főbb kollektív identitásteremtő entitásai (vallások, nemzetek) gyengülnek, és egyre kevésbé versenyképesek a nagyvállalatok szimbólumaival, azok ismertségével.

Globálisan szemlélve a multinacionális cégek agresszív marketing és PR kampányai révén sokkal szélesebb néptömegeket érnek el és mozgósítanak, mint amire a nemzetek képesek világviszonylatban. A lokális viszonyok napjainkban még az államoknak kedveznek: a család, vallás, közoktatás és közszolgáltatóság jelenleg még erősebb médium a jelképek közvetítésére, mint a nagyvállalatok reklámhadjáratai. Azonban a trendek egyértelműek: az új médiumok jobb felhasználásával - horizontálisan és vertikálisan pozicionált reklámkampányokkal, vírusmarketinggel, manipulációval - a transznacionális vállalatok sokkal hatékonyabban közvetítenek szimbólumaik révén uniformizált értékrendeket, összetartozás érzést, amelyek a jövőben csökkenthetik a hagyományos nemzeti szimbólumok jelentőségét.

3.4. Média

Születésétől fogva a média a hatalmon lévő - vagy hatalom felé törekvő - elitek eszköze propagandájuk terjesztéséhez. Lehet szó akár közszolgáltatónak titulált rádió vagy televízió csatornákról, akár a kisbíró által kidobolt hirdetményekről: a média minden esetben a kapcsolatot jelenti az állampolgár és a nemzetépítő elitek között. A média ezen minőségével a szakdolgozatom többi fejezetében említésszerűen foglalkozom, így a jelenség leírására itt nem térek ki.

Azonban a jelenkori médiatudománynak létezik egy érdekes kutatási területe, melynek körbejárása elengedhetetlen a média és hatalom összefonódásának megértéséhez. Nevezetesen: a médiaimperializmus tézise.

A fogalom megértéséhez érdemes megvizsgálni a jelenlegi, médiára szakosodott cégcsoportok tevékenységét. Az olasz Fininvest többek között három országos kereskedelmi tévécsatornát, különböző rádióhálózatokat, két országos napilapot, számos hetilapot, egy filmgyárat, egy kiadóvállalatot, mintegy háromszáz mozit és egy futballcsapatot birtokol²². A vállalat vezetője, Silvio Berlusconi, eddig kétszer nyert választásokat, felhasználva a médiabirodalmában rejlő potenciált²³. Ez a fajta médiakon-

²²John Keane, *Média és demokrácia* In: Bajomi-Lázár Péter. *Média, hatalom. A Médiaimperializmus tézise*. Médiakutató, tavasz:8, 2001.

²³Azóta is jellemző az olasz televíziózásra a kötelező szinkronizálás. Az eredeti nyelvű, feliratozott

centráció azonban nem egyedi jelenség. „1997-ben a Disney birodalomhoz 636 boltból álló hálózat, 26 rádiócsatorna, tíz tévéállomás, tíz napilap, hat szórakoztatóközpont, öt filmgyár, három hetilap, két sportcsapat és néhány színház tartozott. A vállalatnak a világ 150 országában volt részesedése tematikus televízió csatornáiban.”²⁴ „A Disney megteheti, hogy saját csapatainak meccseit saját napilapjaiban hirdeti meg, indulókat saját rádióállomásain keresztül sugározza, az általuk játszott mérkőzéseket saját tévécsatornáin közvetíti, majd valamelyik filmgyárában filmet forgat játékosairól, végül relikviáikat saját boltjaiban árulja.”²⁵ Ilyen méretű, globális médiumokkal rendelkező cégek a különböző fogyasztói vagy politikai manipulációkhoz végtelen mennyiségű eszközzel rendelkeznek. Többel, mint amivel a nemzetállamok valaha is rendelkeztek, vagy rendelkezni fognak.

Érdekes módon ezeknek a médiabirodalomnak a kialakulását a nemzetállamok indukálták. A nyolcvanas évekbeli médialiberalizáció megnyitotta az utat a kereskedelmi, civil és közösségi rádiózás - később a televíziózás irányába. Azonban a szolgáltatás üzemeltetése csak a tőkeerős cégeknek sikerült, akik fokozatosan olvasztották magukba a kisebb műsorszóró társaságokat. A médiapiac oligopolizálódott²⁶, egy szűk médiauralkodói elit kezébe került. Ez a folyamat a médiaimperializmus alapja.

„A médiaimperializmus tézise szerint a geopolitikai központok vezető körei a médián keresztül a saját értékrendjüket tükröző műsorokkal árasztják el a perifériákat. A totális média irányítói az emberek gondolkodása feletti totális befolyásra törekszenek. Szemben a korábbi századok gyakorlatával, egyes pénzügyi és politikai érdekcsoportok befolyási szférájukat nem katonai vagy diplomáciai eszközökkel, hanem a média segítségével növelik.”²⁷

De mit is közvetítenek a médiabirodalom műsorai? Az általános nézet szerint a globális médiumokból áradó reklámok megváltoztatják a nemzetek értékrendjét. A „több, jobb, drágább” eszményképe elnyomja hagyományos, többnyire vallási és nem-

---

műsorok "betöltésével" ugyanis könnyebben visszaszorítható a külföldi vélemények és értékrendek beszivárgása. Bátran kijelenthetjük, ezzel Berlusconi egyfajta modern cenzúrát hozott létre Európa közepén.

²⁴The Nation In: Bajomi-Lázár. *Média, hatalom* cit.

²⁵Bajomi-Lázár, *Média, hatalom* cit.

²⁶*ibid.*, vö: 8 p.

²⁷*ibid.*

zeti értékeket.²⁸ Ennek a folyamatnak a hatásai könnyen értelmezhetőek: a globális uniformizálás médiatámogatottsága messze erősebb, mint a nemzetek nemzetépítő propagandáé.

Az uniformizáció azonban nem csak reklámokban jelenik meg. A műsorstruktúra változatossága, egyedisége is sokat csökkent az elmúlt három évtizedben. A nagyobb nézettség érdekében a műsorszolgáltatók lemondanak a periférikus, nehezen befogadható adások sugárzásáról és könnyen befogadható, sematikus programokra törekednek. Ez a sematizmus megjelenik a licenszelhető valóság show-kban, kvízműsorokban, de még a fő műsoridőben vetített, nemzetinek tekintett sorozatok készítésében is. Ez a globális uniformizálás inkább a nemzetközibb, globálisabb kollektív identitás kiépítésében segíthet, mintsem a nemzetiében.

Az utolsó folyamat, amit a médiaimperializmus kapcsán érdemes megvizsgálnunk, magának a hírnek, mint a jelenkor történelmi lenyomatának a működéséről szól. Mivel hírek összegyűjtése meglehetősen költséges, így a kisebb vállalkozások nem versenyképesek a nemzetközi hírügynökségekkel és globális hírcsatornákkal szemben. Ezért történhet meg az, hogy a TimeWarner birodalomhoz tartozó, több száz országban jelenlévő CNN szabhatja meg, hogy a világ mely eseményéből lesz hír, és melyikből nem, mi lesz köztudatban és mi nem²⁹.

---

²⁸*ibid.*, vö. 8 p.

²⁹*ibid.*, vö. 8 p.

4. Fejezet

Az új kulturális forradalom

4.1. Globális szabadkapitalizmus - a hatalom redisztribúciója

Az egyértelmű igény a vámoktól mentes, a tőke szabad, de kontrollált áramlását biztosító globalizált piacokra elsősorban a nagy világválság idejében, az 1930-as évek elején jelentkezett. "Felvilágosodott emberek előtt sosem volt nagyobb szükség a termelés és fogyasztás, a kereskedelem, a közlekedés, a pénzrendszer, az árucseré és a hitel nemzeti kérdéseinek nemzetközi szabályozására"¹. A kor gondolkodói egyetértettek abban, hogy a túltermelési válságra adott válasznak globálisnak, nemzeteken átnyúlónak kell lennie. Ez a gyakorlatban nem lehetett más, mint „*lemondás a nacionalizmusról a gazdaságpolitikák összeegyeztetése céljából*”². Annak a ténynek a felismerése, hogy a „világ gazdaság hosszabb vagy rövidebb idő óta egységet alkot, és ezért lehetetlen annak egy kis részletét önmagában véve meggyógyítani”³, a politikai gondolkodókat több, fontos elhatározáshoz sodorta. Egyrészt az európai egység gondolat ismét előtérbe került, elsősorban gazdasági, majd később politikai integrációt szolgáló szuperstruktúra létrehozásának formájában. Másrészt megjelent az igény a nemzetállamok közötti, globális összehangoltság megteremtésére. Igaz ezen nemzetközi szervezetek sikere csak a második világháború után lett meghatározó, mégis általánosságban elmondható, hogy az ezen *szuperstruktúrákra* átruházott, eredetileg nemzetállami körbe tartozó hatáskörök

---

¹Mónus Illés, *Metszet az 1930-as évek magyar szellemi életéről* In: Ormos Mária. A gazdasági világválság magyar visszhangja. polgART, Budapest, 2004.

²Ormos, *A gazdasági világválság magyar visszhangja* cit., 102 p.

³*ibid.*, 98 p.

folyamatosan csökkentik a jelenlegi kormányzatok mozgásterét, hatalmát⁴.

De nem csak ezen globális szuperstruktúrák tehetők felelőssé az államok devalválódásért, mondanivalójuk kiüresedéséért, valamint a nyugati plurális demokráciák megfáradásáért. Szigeti így fogalmaz: "a globalizáció közegében a demokratikus szervezeteknek kevés befolyásuk van a valódi hatalmat gyakorló új szereplőkre: a szuperstruktúrára és a TNC-re. Egy olyan világban, ahol a világ gazdaság száz legnagyobb egysége közül már 48 magáncégek kezében van, és ezek gazdasági súlya gyakran közepesen fejlett országokéval ér fel⁵, ez érthető"⁶. Ez indokolja a kormányzatok szerepének csökkenését: tőkéjük, alkupozíciójuk meggyengült, nagyban függenek a transznacionális vállalatoktól (TNC) és nemzetközi egyezményektől. Hiába tűnhet úgy az állam polgárainak, hogy a döntések demokratikus, parlamentáris formában születnek, a háttérben történő folyamatok előre kivésett pályákon haladnak, ahol a meggyengült nemzetállamok csak a TNC-k és szuperstruktúrák által diktált neoliberális gazdasági döntéseket implementálják. „Az óriáscégek vezetői éppúgy, mint a nagy pénzügyi csoportok és médiumok vezetői birtokolják a reális politikai hatalmat; lobbijaik befolyása révén, kerülőutakon, minden súlyukat latba vetik a választott képviselők, és a legitim kormányzatok döntéseinek meghatározásában. Így konfiskálják el, saját hasznukra, a demokráciát”⁷.

További gyengítő tényező a jelenleg nemzeti tulajdonban lévő javak és intézmények konstans privatizálása a neoliberalizmus eszméjének fényében. A magáncégek nem csak a hagyományos termelési és szolgáltatási ágazatokban, de a választott bíróságok intézményével az igazságszolgáltatásban, biztonsági őrök révén a rendfenntartásban is jelen vannak. Több TNC saját magánhadsereggel is rendelkezik⁸. Szigeti úgy fogalmaz: ez a folyamat egyfajta *refeudalizáció*, hiszen napjainkban a polgári társadalom és állam szétválasztását figyelhetjük meg. A jelenlegi nemzetállamokat ugyanis azon

---

⁴Megjegyzendő, hogy a jelenlegi, 2008-2009-es világválság kapcsán is előjöttek nemzetállami, protekcionista nyilatkozatok az érintett országok vezetőitől. Azonban londoni G20-ak 1100 milliárd dolláros élénkítő csomag javaslata ennek gyökeresen ellentmond, és a nemzetek feletti összefogást nevezi meg, mint egyetlen lehetséges kiút.

⁵így például Magyarország kilencvenedik helyezett e GNP-forgalmi indexxel dolgozó listán

⁶Szigeti Péter, *Világrendszernézõben*, Napvilág, Budapest, 2005, 220 p.

⁷Ramonet Ignacio, *Guerres du XXIe Siècle* In: Szigeti Péter. *Világrendszernézõben* cit., 220 p.

⁸Egyedül a veszteségeket, szociális kötelezettségeket nem veszik magánkézbe - ezek ugyanis inkább társadalmasítják.

antidemokratikus eszközrendszerrel operáló, saját intézményeket fenntartó multinacionális struktúrák uralják, akik hatalmuknál fogva nincsenek a társadalmi legitimációra rászorulva⁹.

Ebből következően kijelenthető, hogy a hatalom jelenlegi birtokosainak nincs szüksége egy nacionalizmus hasonló, legitimizációt célzó kollektív identitásra. Éppen ellenkezőleg, számukra a nemzetek csak a totalitaritást akadályozó gátak, amelyeket bár manipulálnak, költség megfontolásokból hosszútávon kiiktatni kényszerülnek.

4.2. Nemzetek feletti vállalatok

A transznacionális vállalatok a gazdasági globalizáció legfőbb támogatói és haszonélvezői. A működőtőke a beruházások, vállalati akvizíciók következtében a médiabirodalmakhoz hasonlóan koncentráltan, oligarchia-szerűen folytatja tevékenységét. Mint azt az előző fejezetben is kifejtettem: „gazdasági hatalmuk mellett érdekvédelmi szervezeteken, fizetett lobbistáikon keresztül képesek egy-egy ország kormányának, sőt nagy nemzetközi intézmények (Világbank, Nemzetközi Valutaalap, Kereskedelmi Világszervezet, Európai Unió) politikájának alakulását, valamint a nemzetközi egyezmények sorsának alakulását is befolyásolni (ld. kiotói, hágai klímátárgyalások)”¹⁰.

Működésük megértéséhez érdemes megemlíteni ezen intézmények legfontosabb célját: a profitmaximalizálást. Ez gyakran törvényileg nem szabályozott, erkölcsileg megkérdőjelezhető eszközöket is bevetnek, legyen szó korrupcióról, gyerekmunkáról vagy az adóparadicsomok által nyújtott szolgáltatások igénybeviteléről.

Sikerük kulcsa egyrészt a globalizáció nyújtotta földrajzi előnyök kihasználásában rejlik. A fejlődő országok környezetvédelmi, adózási és munkajogi keretei a befektetők odacsalogatásának reményében sokkal kedvezőbbek a centrumtársaságénál. Ezek a szegényebb nemzetállamok ideális célországai a kevesebb adminisztrációt és társadalmi-gazdasági felelősségvállalást kedvelő TNC-k számára. A multinacionális cégek gyakran csak adókedvezmények kiharcolása után hajlandóak telephelyeket, gyárakat létrehozni, illetve ezen kedvezmények lejártával azokat megszüntetni.

A multinacionális cégekkel kapcsolatos bőséges szakirodalom kitér ezekre a morálisan elítélhető cselekedetekre csak úgy, mint a cégek gazdasági és globalizációs hatásaira,

⁹Szigeti, *Világrendszernézőben* cit., 121 p.

¹⁰Fidrich Róbert, *Nemzetek feletti vállalatok a globalizáció korában*, Magyar Természetvédők Szövetsége, 2002, 2 p.

azonban szakdolgozatom szempontjából elsődlegesen egy jelenség megvitatása fontos, ez pedig a felelősségvállalás hiánya.

A felelősség kérdése egészen a XVII. századig nyúlik vissza. Mivel a gyarmatokkal való kereskedés kockázatosnak számított, ezért az akkori brit kormányzat engedélyezte, hogy az árucserére szakosodott nonprofit cégek kizárólag a cégbe helyezett befektetések értékéig legyen csak felelősek cégeikért. Később ezek a cégek az ellenőrzés és számonkérés hiánya miatt elkezdtek profitorientáltan működni. Az amerikai kontinensen a XIX. században már 200 társaság működött, igaz, ezek erősebb állami kontroll alatt álltak, mint brit testvéreik. Az amerikai jog tiltotta a cégek egyesülését, politikai tevékenységét.¹¹

„A gazdasági társaságok befektetőit megillető korlátolt felelősség már eleve aláásta a magánjog egyik alapelvét, a személyes felelősséget”¹² 1886-ban egy vasúti nyomvonal miatt kirobbant vitában az amerikai legfelsőbb bíróság kimondta, hogy a magáncégek „természetes személyek”, és az embereket megillető összes jog és kiváltság megilleti őket. Innentől kezdve megindult a cégek aranykora, amelynek során egyre több és több jogosultságot szereztek¹³ Manapság ugyanígy nincs lehetőség a cégek mögötti emberek felelősségre vonására, csakúgy, mint egy fejlett országban bejegyzett cég fejlődő országban elkövetett - az anyaország törvényeibe ütköző - tetteinek elítélésére.

Ez a fajta kikezddhetetlenség, törvényes rend felettiesség indokolja, hogy miért törekednek csak korlátozottan a társadalombázisú legitimitás elnyerésére a transznacionális vállalatok. A legtöbb nemzetállam bár belátja, hogy hatalmát korlátozzák a TNC-k, mivel az általuk gerjesztett gazdasági növekedésre vannak utalva, ezért a korlátozásukat célzó határozott lépések elmaradnak.

4.3. Globális uniformizálás

A fentiek alapján bátran kijelenthető, hogy legitimitásuk megteremtéséhez a hagyományos értelemben vett, nacionalizmushoz hasonló kollektív identitásra nincs szüksége a TNC-knek. Azonban a fogyasztói kultúra, fogyasztói identitás felépítése a nemzetépítéshez nagyon hasonló folyamatokat rejt magában.

---

¹¹ *ibid.*, vö: 4 p.

¹² *ibid.*

¹³ *ibid.*

Ha az eredendő célból indulunk ki, - ami a profit maximalizálása - akkor előbb-utóbb eljutunk a tényleges, nemzeti határokon átnyúló tömegtermeléshez. Mivel „az univerzális szimbólumok és kulturális jelentések elterjedése növeli azt a területet, amelyen egy-egy kulturális terméket értékesíteni lehet”¹⁴, kézenfekvő, hogy a vállalati stratégiában elsődleges lesz a nemzetektől független, globális értékrendet hordozó *brand*-ek használata. A globális márkákhoz kapcsolódó termékeket a világ bármelyik pontján ugyanúgy, változatlanul lehet értékesíteni - csökkentve ezzel a termelési és marketing költségét. Egy gyártósor elég egy egész világ számára, egy PR vagy marketing kampány változtatások nélkül kiszolgál több száz országot.

Ezeknek a márkáknak a *konstruálása* külön szakmává, iparággá nőtt ki magát. A hozzájuk kapcsolt életérzést kell ugyanis elsősorban eladni, és csak azután a terméket. Ezt a folyamatot egy fiktív példa segítségével szeretném ezt bemutatni. Egy kozmetikumokkal foglalkozó TNC elhatározza, hogy szeretne betörni az ázsiai piacra a szőke hajfesték termékcsaládjával. Miután tradicionálisan az ázsiai nők nem festik a hajukat, ezért összehangolt kampányba kezdenek. Ez történhet úgy, hogy a többi termékük (hajlakk, sampon) reklámjaiban kizárólag szőke nők szerepelnek, esetleg néhány aktuális ázsiai hírességgel szerződést kötnek adott időszakra szőkítésre, vagy hogy a helyi beszélgető műsorokban vitát rendeznek a szőke hajról. A lényeg az mesterséges igény megalkotása és elhintése. Innentől kezdve ugyanaz a termék eladható az amerikai és európai piacok után az ázsiaiak is, még akkor is, ha az ottani természetes nemzeti tradíciók ennek ellentmondanak.

Az igényteremtésnek, mint jelenségnek van egy nagyon fontos aspektusa. Azáltal, hogy a TNC-k globálisan teremtenek értékeket - elnyomva a lokális hagyományokat -, nagyon erős uniformizáló hatást gerjesztenek. Az igényekkel, vágyakkal együtt az értékrendek is közelednek egymáshoz, csökkentve ezzel az egyének kulturális sokszínűségeit.

A folyamat melléktermékeként kialakulnak a fogyasztói (képzelt) közösségek, a Starbucks kávézóknál laptopjukkal internetező értelmiségiek, a blackberry-t nyomogató menedzserek, vagy az emo stílust, mint zenei-életviteli márkajelzést magukra fésülő tizenévesek.

---

¹⁴Sharon Strover, *Recent Trends in Coproductions: The Demise of the National* In: Bajomi-Lázár. *Média, hatalom* cit.

4.4. Vállalati kultúra

A multinacionális vállalatok nem csak a fogyasztók, de saját alkalmazottaik értékrendjét is manipulálni próbálják. Ahhoz, hogy megérthessük, ez a befolyásolás milyen szerepet tölt be a nemzeti, illetve egyéni identitás formálásában, nézzük először, mit is jelent maga a vállalati kultúra fogalma. Radó András és Réthy István klasszikus művében, a *vezetési ismeretek*ben így fogalmaz: „a vállalati kultúra a vállalaton belül gyakorolt vezetési stílus és a vállalati élet szokásainak összessége”¹⁵.

A szervezeti vagy vállalati kultúrába egyaránt beleérthetjük a vállalat és alkalmazottai viszonyában értelmezett sajátosságokat, illetve egy vállalatnak a piaci környezet felé képviselt tulajdonságait. Természetesen a kettő nem választható el teljesen egymástól, hiszen például a cégalkalmazott a munkahelyén, munkaidején kívül a céget ugyanúgy képviselheti, mint ahogy a cég – akár az alkalmazottait is mind partnereket beleértve – a meglévő vagy leendő partnerei felé szintén képvisel egyfajta értékrendet. A közös értékrenden kívül a vállalati kultúra fogalomkörébe tartozik vállalat céljaival való azonosulás, összetartás, egységes magatartás, és egyfajta identitás, amely a vállalati kultúrával való azonosulást jelenti.

Miért is jó, ha egy cég jól körülírható, könnyen értelmezhető és átadható, erős vállalati kultúrával bír? A vállalat, mint entitás megtöbbszöröződik azáltal, hogy alkalmazottai azonosulnak céljaival, értékeivel, bennük emocionális és racionális elkötelezettséget épít. A céges közös kultúra, értékrend, elképzelések, lehetséges reakciók nem csak a cég szintjén, hanem minden egyes, a céggel kapcsolatos – akár privát – helyzetben is személyesen képviseltetve vannak, a cég saját alkalmazottjai által. Ha erős a belső kultúra, a vállalat „mindenhol és folyamatosan” jelen tud lenni, véleményt tud nyilvánítani, álláspontot tud képviselni alkalmazottain keresztül. A cégekultúra sikeres implantálása az alkalmazottakba biztosítja, hogy szinte gondolkodás nélkül a cég által elvárt válaszokat adják, valójában hit és érzések alapján. A racionális érveléshez, hogy a céget minden pillanatban megfelelően képviseljék, szintén a cég ad támpontokat, a cég készíti fel alkalmazottait. Mindehhez cselekvési mintákat, általános attitűdöt biztosítva.

Ez csak akkor működik, ha az alkalmazottak számára mindez nem erőltetett, hanem

---

¹⁵Radó András és Réthy István, *Vezetési ismeretek*, KRF, Gyöngyös, 2003

természetes, ha tudnak azonosulni vele. Hiszen ilyenkor minden reakciójuk, mozdulatuk, szinte saját véleményük a vállalat által elvárt véleményt tükrözik, a vállalat által elvárt reakciót cselekszik. Erre a humán erőforrás menedzsmentet komolyan művelő nagyvállalatok már a kiválasztási folyamat során gondoskodnak. Nem ritka, hogy a kiválasztási folyamat legelején elbukott jelölt egyszerűen csak nem kompatibilis a cég kultúrájával, nem képes – vagyis feltételezhetően soha nem lesz képes – egy nemzetközi vállalat nemzetközi kultúrájába beilleszkedni.

Nem ritka gyakorlat, hogy a leendő munkatársakat rögtön a munkaerőpiacra lépésekor kötelezik el azáltal, hogy pályakezdőként hosszú távú munkalehetőséget, sőt, kiszámítható karrier utat kap. Az együvé tartozás, a cég által biztosított közösségi identitás megalapozása, átformálása így kora felnőttkorban, a legelső munkahelyen történik meg. Ez a *trainee* programok lényege: a főiskolától vagy egyetemről frissen kikerült, szakképzett munkaerőben még idejében kialakítani a teljes elkötelezettséget, mielőtt más cégek, más cégekultúrák komolyabb lenyomatot hagynának bennük. Cserébe jövőbeni – lehetőség szerint nemzetközi – karriert, valós szakmai gyakorlatot, kiemelt „bánásmódot” kapnak, melyek mind érzelmileg, mind észérvekkel jó pár évre a vállalathoz kötik a tapasztalatlan munkavállalót.

Egy nemzetközi vállalat ott lehet sikeres a toborzásban – illetve a munkavállaló kiválasztásban – ahol a nemzeti kultúra nem emel korlátokat, vagy akár támogatja is a nemzetközi karrier utat. Például azáltal, hogy a kötelező oktatásban is kiemelt fontosságot tulajdonít idegen nyelvek megismerésének, hangsúlyt helyezve az ország gazdasági kapcsolatait által indokolt nyelvek ismeretére.

A kiválasztási folyamat lezárásával megkezdődik a vállalati identitás módszeres felépítése. Ez többnyire a formális és informális hagyományok¹⁶ erőltetésével, manipulatív belső kommunikációval és jól kidolgozott, hatásos motivációs rendszerrel történik. Fontos megemlíteni a vezetők és kollegák szerepét, akik mint követendő magatartást megtestesítő példaképek segíthetnek elmélyíteni vállalati által elvárt értékrendet¹⁷.

A közös vállalati kultúra célja az, hogy vállalat akár országhatárokat figyelmen kívül hagyva, bármilyen hétköznapi helyzetben érvényesíteni tudja érdekeit, minden alkalmazottját saját szószólójává téve. Ehhez azonban a munkavállalókat a vállalat

---

¹⁶Ezek gyakorlatilag mestészes szimbólumok és intézmények

¹⁷Bodor Márton, *Az erős szervezeti kultúra titka*, <http://ow.ly/CE1L>, 2003, vö: 1-4 p., Letöltés ideje: 2009 November 15.

saját, idealizált képére kell formálnia.

4.5. *Internet*

Az ARPANET (az Internet előző neve) tervezésekor és kiépítésekor két fő szempont lebegett az amerikai kormányzat előtt: csapatmunka és decentralizálás¹⁸. *Csapatmunka*, hogy az egyetemek által használt erőforrások megosztása révén az intézményi hatékonyság növelhető legyen az információ redisztribúciójával újabb költséges számítógépek beszerzése nélkül. *Decentralizált*, hogy a hidegháborús környezetben egy esetleges atomtámadás ne tudja a rendszert megbénítani, ne legyenek központi gépek, amelyek elpusztításával a hálózat is elpusztítható.

Az ARPANET megjelenése óta eltelt negyven évben a fenti szempontok mit sem koptak, a továbbra is IP protokollra épülő hálózat gyakorlatilag elpusztíthatatlan, és ami ennél is fontosabb, decentralizált architektúrájából fakadóan nincsen olyan entitás, ami a cenzúrázására képes lenne¹⁹. Az Internet az egyetlen olyan médium, amelynek segítségével tényleges informatikai vagy sajtóismeret nélkül tudunk emberek millióit elérni határok, kultúra, vallás és más kollektív identitásképző entításoktól függetlenül, azokat átlépve. Az Internet első igazi politikai és társadalmi értelemben vett áttörése az 1991-es Öböl Háború alatt történt, amikor is az Irakban állomásozó katonák, otthon maradt amerikaiak, közel-keletiek, európaiak IRC²⁰ csatornákon osztották meg a háború történéseit valós időben. A globális médiumokat kikerülve a felhasználók közvetlen kapcsolatba léptek egymással, függetlenül nemzetüktől, identitásuktól. A témák között az aktuális történéseken túl feltűntek a lokális médiumok interpretációi és az amerikai katonák által leírt valóságos helyzetek közötti eltérések elemzései, valamint az amerikai sajtó patrióta és szenzációhajhász híreinek kritikái. Itt ugyan még nem figyelhető meg a nemzeti identitás sérülése, de mindenképpen érdemes észrevenni az amerikai médiából áramló nemzeti büszkeség alulról szerveződő, hiteles forrásokból táplálkozó, állami struktúráktól független kritikáját. Ebben az időszakban jelentek meg az Internetfüggőség, mint szenvedélybetegség. A „chat” elterjedésével egy időben egyre

---

¹⁸Wikipedia, <http://hu.wikipedia.org/wiki/ARPANET>, *ARPANET* szócikk

¹⁹Valójában több országban is próbálkoznak az Internet cenzúrázásával, több kevesebb sikerrel. Bár még a fejlett Ausztrália is cenzúrázza az országa felé érkező információkat, ezen korlátozások könnyen kikerülhetők a kifejezetten cenzúrát blokkoló weboldalak és szoftverek használatával.

²⁰Internet Relay Chat - az első kifejezetten chat-re tervezett protokoll

többen ragadtak bele a virtuális tér nyújtotta lehetőségekbe: az anonimitást kihasználva a felhasználók saját maguk által kreált személyiség mögé bújhattak, amelyekkel újabb és újabb - képzelt - közösségekhez férhettek hozzá. Olyanokhoz is, amelyekre a való életben nem lett volna lehetőségük.

A következő, infokommunikációs értelemben vett áttörés, vagy ha jobban tetszik Internet-történeti korszak a 2002-es Web2.0-ás hype²¹. Tim O'Reilly, az Internet egyik legnagyobb médiavállalatának tulajdonosa a következő, számunkra is releváns megállapításokat teszi az Web2.0-vál kapcsolatban²²:

- Az adat mint hajtóerő - A felhasználó birtokolja az információt, saját maga szerkesztheti azt, és közzé is teheti. (Blogok, mikroblogok és fórumok.)
- Részvételen alapuló tervezés - Az *eseményeket* a felhasználó irányítja, az ő aktív közreműködésével jönnek létre az oldalak tartalmi. (Közösségi oldalak (social network oldalak), tematikus közösségi blogok)
- Laza szervezeti struktúra - Önszervező, autokrata csoportok által vezérelt szolgáltatások

Jelenleg több mint 133 millió blog van az interneten, és az aktív internetezők 77% -a olvas kisebb nagyobb rendszerességgel blogokat²³. A konstruktivisták korábbi axiómája, miszerint a „sajtótermék mint áru” jelenik meg a piacon, megdőlni látszik. A teljesen önszervező, cenzúra- és profitmentes médium elfordul a kapitalizmus eszméjétől, és saját, anarchikus módján közöl információkat, *értékeket*.

A Web2.0 ennél mélyebb személyiségformáló tényezőket is hordoz. A világ egyik legnagyobb közösségi oldala, a Facebook jelenleg 300 millió aktív felhasználót számlál, akik naponta összesen 8 milliárd percet töltenek a weboldalon²⁴. Ez felhasználónként naponta 26 percet jelent, ami óriási szám ahhoz a tényhez viszonyítva, hogy az oldal nem rendelkezik *saját* tartalommal. Az oldal sikerének titka, hogy a látogatókat

---

²¹Mary Zajicek, „ Web 2.0: Hype or happiness?”, Technical report, Oxford Brookes University, Wheatley Campus, 2007

²²Tim O'Reilly, *What Is Web 2.0*, <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>, 2005, Letöltés ideje: 2009 szeptember 5.

²³Phillip Winn, *State of the Blogosphere*, Technorati, <http://technorati.com/blogging/article/state-of-the-blogosphere-introduction/>, 2008, Letöltés ideje: 2009 szeptember 5.

²⁴Jennifer Martinez, *Facebook Users Spend 8 Billion Minutes/Day on the Site*, 2009, Letöltés ideje: 2009 november 4.

csoportokba, *valós és képzelt közösségekbe* rendeli, és köztük folyamatos interakciót indukál. Több millió tematikus csoport található az oldalon, ahol az érdeklődési körükben egyező felhasználók akár valós időben is beszélgethetnek egymással, elmélyítve a közösségtudatukat. Bár itt is van lehetőség a látogatók számára egymás megismerésére, mégis az időigénye miatt ez nem megvalósítható. Ezekre a közösségekre is jellemző tehát az anderson-i értelemben vett „*képzelt*” jelző.

A számítástechnika további fejlődésével ennél több, web2.0-tól független közösségformáló entitás is megjelent, mint például a hálózati játékok. Ennek legékezebb példája a World of Warcraft²⁵ világa, amely ha valós ország lenne, akkor a 75. legnépesebb lehetne a világon. Ezzel megelőzne olyan nemzeteket, mint a magyar²⁶. A virtuális világ saját fizetőeszközzel, kormányval, egymással szövetségben és háborúban álló nemzetekkel rendelkezik - teljes mértékben függetlenül a valóságtól. Érdekes megjegyezni, hogy Dr. Maressa Orzack, a Kolumbiai Egyetem pszichológus professzora szerint a WoW világában élő, virtuális nemzetekhez tartozó játékosok csaknem 40% komoly függőséggel rendelkezik²⁷, amelyek csökkentik a valós társadalmak iránti igényeket.

A fentiekből következik, hogy az Interneten eltöltött órák száma folyamatosan növekszik: „ugyanis egyre több dolgot lehet csinálni az interneten” . De milyen hatást gyakorol ez énképünkre, identitásunkra? A kérdésre adott választ érdemes kettébontanunk.

Egyrészt az Internet csupán katalizátor, amely alapvetően csak erősíti az egyes identitásainkat. Amennyiben erős nemzeti érzélemmel rendelkezünk, segítségével más, nacionalista tartalmakat érhetünk el, alátámaszthatjuk nézeteinket, valamint hasonló gondolkodású emberekkel alakíthatunk ki új kapcsolatokat. Ez fordítva is igaz: ha valaki nyitott, kozmopolita, nemzetállami struktúráktól független nézőponttal ül le az Internet elé, akkor valószínűleg az ő preferenciáinak megfelelő információkat, adatokat fog böngészni, befogadni.

Másrészt viszont azon a generációk, amelyek még nem rendelkeznek teljesen stabil identitással, - személyiségük még formálódik, képlékeny -, tudatába a világháló első-

²⁵World of Warcraft: <http://www.worldofwarcraft.com/>

²⁶Index, <http://ow.ly/CbSS>, *A World of Warcraft már nagyobb, mint Magyarország*, 2008, Letöltés ideje: 2009 November 9.

²⁷Jeremy Reimer, *Doctor claims 40 percent of World of Warcraft players are addicted*, Ars Technica, <http://arstechnica.com/old/content/2006/08/7459.ars>, 2006, Letöltés ideje: 2009 November 9.

sorban a nemzetektől és határoktól függetlenség eszméjeként fog beépülni. Legyen szó akár egy nemzetközi szociális hálózatról, a kedvenc énekese blogjáról, vagy a legújabb FPS²⁸ szerveren töltött időről a többi ország játékosával. Ez a nyitottság, ezek a nacionalizmustól független kollektív identitásépítő mechanizmusok képesek gyengíteni a nemzeti identitást, mert valós, személyes élményeken alapulnak, és legalább olyan erős szimbólumokkal és rítusokkal rendelkeznek, mint a nemzet maga.

---

²⁸First Person Shooter - egyéni nézőpontból látszó, többnyire agresszív katonai csapatjáték

5. Fejezet

Az identitás jövője

5.1. *Nacionalizmus ma és holnap*

"Aki uralja a múltat, az uralja a jövőt is, aki uralja a jelent, az uralja a múltat is"¹ - hangzik Orwell örökérvényű igazsága. Örökérvényű, hiszen a történelmi vallások is többször nyúltak a kanonizáció eszközeihez. Köztudott, hogy a kereszténység bibliája erős cenzúrázason esett keresztül: több zsinat foglalkozott a szentírás egyháznak tetsző formára való gyúrásán. Annak ellenére, hogy vélhetően az egyház hatalmát, legitimitását sértő írásokat nyilvánították pseudoepigráffá vagy apokrifá, emberek millió hittek benne vakon évszázadokon át, és még hisznek napjainkban is.

A feudalizmus elporladása, valamint világ tudományos, társadalmi és gazdasági fejlődése megkívánta az újabb hatalmi struktúrák létrejöttét, amelyeket az egyre erősödő polgárság - később állampolgárság - legitimizált. A társadalmi szerződés folyamatos elfogadásához azonban a vallásokéhoz nagyon hasonló, érzelmeken alapuló összetartó erőre volt szükség, amelyet az országok a nacionalizmus formájában teremtettek meg. Ennek eszközei elsősorban történelemhamisítás és torzítás, intézményrendszerek és szimbólumok kitalálása, nyelvi mozgalmak felkarolása és ezen eszközök médiumokon keresztüli agresszív szűkeklása volt - csak úgy, mint az egyházak esetében².

A folyamat eredményeképpen legitim kormányok, hazájukhoz lojális, egymásra bajtársiasan gondoló állampolgárok születtek. A kézzel fogható manipuláció dacára (gon-

---

¹George Orwell, *1984*, Európa, 1989

²Az egyházaknál természetesen a „szent”, szakrális nyelvek domináltak. Bár a nyelv használatának célja és eszközként való felhasználásának módja más volt a nemzetépítő mozgalmaknál, a hatalom megszerzésére irányuló cél azonban mégis teremthet párhuzamot a „nyelv, mint eszköz” felhasználási módjai között

doljunk csak az elmúlt 25 év magyar történelemkönyveinek változásaira) az emberek fejében nem tudatosodott, hogy hazaszeretetük többnyire mesterséges konstrukció terméke. Még széleskörű figyelmet kapnak a nemzeti öntudatról áradozó politikusok, patrióta vagy protekcionista szemléletű hazafiak, akik többnyire neveltetésük és környezetük okán hisznek a nemzetekben, nemzetállamokban.

A jövő azonban újabb reformokat tartogat. A hatalom immáron nem a nemzetállamok kezében összpontosul, a hagyományos országok gazdasági és politikai ereje hanyatlik. A jövő nyertesei a világot a végletekig kihasználó, növekedésre optimalizált transznacionális vállalatok lesznek, akik a felelőség vállalást kikerülve érik el egyetlen céljukat: a profitot. Számukra már nem szükséges kollektív identitással fenntartani a legitimációt, ellenkezőleg, a hagyományos nacionalizmus inkább hátráltató tényező. A világpolgárság uniformizációja ugyanis egyértelmű hasznokkal kecsegtet: a kulturális különbségektől - nyelv, helyi ízlés - megszabadított fogyasztóra optimalizált termelés még egyszerűbb gyártási, logisztikai és értékesítési potenciált rejt. A TNC-k számára adott a lehetőség, hogy a privatizált közoktatás, centralizált médiabirodalmak és az Internet segítségével teljesen átformálják a következő generációk gondolkodásmódját, kimosva belőle a szükségtelenné vált nacionalizmus utolsó morzsáját.

5.2. *A nemzetkultúrák bukása*

Szakdolgozatom számos pontján hivatkoztam olyan tényeket és trendeket, amelyek a kultúrák hosszú távú erodálódását prognosztizálják. Legyen szó akár a nemzetek federációkká, szuperstruktúrákká integrálódásáról, akár a nyelvek kihalásáról.

Kényes téma a kultúra szükségszerűségét, gyakorlati hasznát vagy haszontalanságát elemezni. A való élet, - ahogy azt a szingapúri iskolarendszer esetében láthatuk - azonban többnyire a lokális kultúra felcserélésének egyértelmű sikereit igazolja. A nyelv esetében a legmarkánsabb ez az előny: feltételezésem szerint az angol nyelvet professzionálisan használó emberek számára sokkal több, magasabban fizetett álláslehetőség kínálkozik a piacon, mint azoknak, akik csak saját, területiális nyelveiket beszélik. Véleményem szerint egy kis nemzet nyelve - legyen szó akár a magyar nyelvről - minden esetben hátráltató tényező: korunk globálisan szervezett, határokon átívelő munkamegosztásának - de facto *Lingua franca*³ - nyelvének anyanyelvi ismerete jelen-

---

³Amely eredeti jelentésével szemben manapság inkább amerikai angol, mintsem francia

tős előnyt képez azokkal szemben, akik számára ez „csak” második nyelvként jelenik meg.

Itt lép be a nacionalizmus, amely azt az álomképet sugározza, hogy nyelvünk szép és egyedi, ismerője kultúrájának hordozója, letéteményese. De ha belegondolunk: ha más nyelv lenne az anyanyelvünk, nem szeretnénk ugyanennyire? Szép gondolat a sokszínűség megőrzésének utópiája, azonban ezzel a sokszínűséggel legalább annyit veszítünk: a közvetlen, fordítási torzulásoktól mentes kommunikáció lehetőségét a föld bármely lakójával. Az eszközök adottak: a globális médiumok, az Internet mind remek csatornát biztosít az információ szabad áramlásának, egyedül a nyelvi akadály vár még legyőzésre.

A hagyományok, szokások kérdésköre is nehezen értelmezhető, megválaszolható. A nyelvhez hasonlóan itt is lényeges szempont, hogy a szokások diverzitása milyen hatással van a munkamegosztás hatékonyságára. Amennyiben a különböző kultúrák, civilizációk békés egymás mellett élése megoldott, - mint ahogy a jelenkorban nem az - akkor elméletben már nem lehet akadályozó tényező.

Érdemes megőrizni a különböző nemzeti kultúrákat? Érdemes mesterségesen fenntartani a nyelveket? Mindezt annak ellenére, hogy a globális termelékenységet és szabad kommunikációt korlátozzák? Mindezt csupán azért, hogy a világ jelenlegi, konfliktusokat gerjesztő sokszínűsége fennmaradjon? Ezekre a kérdésekre a mi generációnk még nem adhat magabiztos választ - *belénk* még túlságosan beleivódtak a nacionalizmust tápláló gondolatok.

Azonban a jövő globalizált, információvezérelt világában felnövő nemzedékek már tudni fogják a választ.

IRODALOMJEGYZÉK

- Benedict Anderson, *Elképzelt közösségek*, L'Harmattan - Atelier, Budapest, 2006.
- Koller Boglárka, *Nemzet, identitás és politika Európában*, L'Harmattan - Zsigmond Király Főiskola, Budapest, 2006.
- Edmund Burke, *Tőprengések a francia forradalomról*, Atlantisz, Budapest, 1990.
- CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html>, *The world factbook*, 2008.
- Radó András és Réthy István, *Vezetési ismeretek*, KRF, Gyöngyös, 2003.
- Schöplfin György, *A Modern nemzet*, Attraktor, Máriabesenyő - Gödöllő, 2003.
- Eric J. Hobsbawm, *A nacionalizmus kétszáz éve*, Maecenas, Budapest, 1997.
- Index, <http://ow.ly/CbSS>, *A World of Warcraft már nagyobb, mint Magyarország*, 2008.
- Gordon Győri János, *Az oktatás világa Kelet- és Délkelet-Ázsiában*, Gondolat, Budapest, 2006.
- Hamberger Judit, „Csehek és szlovákok viszonya a történelemben”, *Klió*, 1998/2:44 p., 7. évfolyam.
- Deák Katalin, *Gondolatok az anyanyelvi oktatásról*, 2005.
- Lajtai L. László, *Nemzetkép az iskolai történelemoktatásban 1777-1848*, Iskolakultúra, Pécs, 2004.
- Ormos Mária, *A gazdasági világválság magyar visszhangja*, polgART, Budapest, 2004.
- Jennifer Martinez, *Facebook Users Spend 8 Billion Minutes/Day on the Site*, 2009.
- Bodor Márton, *Az erős szervezeti kultúra titka*, <http://ow.ly/CE1L>, 2003.
- Tim O'Reilly, *What Is Web 2.0*, <http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>, 2005, Letöltés ideje: 2009 szeptember 5..
- George Orwell, *1984*, Európa, 1989.
- Bajomi-Lázár Péter, „Média, hatalom. a médiaimperializmus tézise”, *Médiakutató*, tavasz:8, 2001.

Szigeti Péter, *Világrendszernézőben*, Napvilág, Budapest, 2005.

Jeremy Reimer, *Doctor claims 40 percent of World of Warcraft players are addicted*, Ars Technica, <http://arstechnica.com/old/content/2006/08/7459.ars>, 2006.

Fidrich Róbert, *Nemzetek feletti vállalatok a globalizáció korában*, Magyar Természetvédők Szövetsége, 2002.

Edward Said, *Orientalizmus*, Európa, Budapest, 2000.

Anthony D. Smith, „A nacionalizmus és a történészek”, *Regio*, pp. 5–34, 2000.

Steve Sutherland, *Alarm raised on the world's disappearing languages*, Independent, 2003.

Wikipedia, <http://hu.wikipedia.org/wiki/ARPANET>, *ARPANET* szócikk.

Phillip Winn, *State of the Blogosphere*, Technorati, <http://technorati.com/blogging/article/state-of-the-blogosphere-introduction/>, 2008.

Mary Zajicek, „Web 2.0: Hype or happiness?”, Technical report, Oxford Brookes University, Wheatley Campus, 2007.

Dénes Iván Zoltán, „Liberalizmus és nacionalizmus”, *Beszélő*, 11. Évfolyam(2. szám):<http://beszelo.c3.hu/cikkek/liberalizmus-es-nacionalizmus>, Február 2006.

ABSZTRAKTOK

Magyar absztrakt

A harmadik évezred globalizációtól terhes világában a nemzetállamok szerepe jelentősen csökken. Az információáramlás ma már nem korlátozható mesterséges határok közé: az Internetet, az írott és elektronikus média tartalmát már nem a különböző országok elitjei, hanem a nemzetektől független multinacionális cégek vagy közösségek alakítják.

Szakedolgozatomban a nemzetteremtő mozgalmak eszközeit próbálom elhelyezni a konstruktivista tézisek fő kontextusaiban, párhuzamba állítva azon tényezőkkel, melyek egyértelműen a nemzetsematikus gondolkodás lebontására törekednek. A közoktatás, nyelv, gazdasági élet és a fogyasztói kultúra elemzését hívom segítségül annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy érdekében áll-e a hatalom tényleges birtokosainak a nacionalizmus fenntartása.

English abstract

The role of nation states is getting less and less important due to the continuing globalization during the third millennium as well. The flow of information can not be narrowed between artificial limits: the content of the Internet, the printed or electric press is not formed by the elite of certain countries, but rather determined by multinational companies or communities.

In my thesis I try to position the tools of the nation construction movements into main contexts of constructivist theories, paralleling it with those factors which unambiguously endeavor to demolish the nationschematic thinking. I call the analysis of public education, language, economic circumstances and consumer culture as a help, to decide whether the real owners of power are interested in maintaining the nationalism, or not.